

NAISVIHAISET KIELET

Anne Pauwels *Women changing language*. Real Language Series. Longman, London 1998. XVI + 267 s. ISBN 0-582-09962-5.

Suomen kielen seksistisyydestä puhutaan aivan turhaan. Itse en ole koskaan joutunut kärsimään eriarvoisuutta kielen sukupuolistumisen vuoksi. Vaikka sukupuolet eivät yhteiskunnan joka saralla olekaan vielä täysin tasa-arvoisia, yhteiskuntaa ei voi muuttaa muutamien sanojen ja kielenkäyttötottomusten avulla. Esimerkiksi sellaiset nimikkeet kuin *virkamies* tai *puhemies* ovat

vain tuulahduksia menneestä, niiden *-mies*-loppu on neutraalistunut merkitsemään ihmistä yleensä. Jotta feministit saisivat muutoksia aikaan, heidän tulisi kieliseikkojen sijaan keskittyä olennaisiin asioihin.

Feministiset kielenhuoltoehdotukset synnyttävät tyypillisesti juuri edellisen kaltaisia reaktioita, toteaa Anne Pauwels teoksessaan *Women changing language*. Kirja

on tietävästi ensimmäinen teos, jossa pyritään paitsi raportoimaan kielten seksismin keskeisiä ilmenemismuotoja ja niiden tutkimusta myös esittelemään ja arvioimaan pyrkimyksiä muuttaa kielellistä seksismiä. Ilahduttavaa on, että Pauwels käsittelee asiaa monien kielten kannalta: esimerkkejä esitetään toistuvasti englannista, saksasta, hollannista, ranskasta, espanjasta, italiasta, japanista ja norjasta, mutta myös muun muassa ruotsista, tanskasta, liettuasta, puolasta ja arabiasta. Feministinen kielenhuolto onkin valaiseva esimerkki sosiaalisista syistä kimmonneen uudistustyön heräämisestä ja kehittymisestä, muutosten vastustuksesta ja kannatuksesta sekä muutosten toteutumisesta — ja toteuttajistakin.

Kielen seksismillä tarkoitetaan teokses- sa kaikkea sellaista kielenkäyttöä, joka asettaa sukupuolet eriarvoiseen asemaan. Eriarvoisuus näkyy yli kielirajojen toistuvina periaatteina: Koska mieheen viittaavat termit voidaan käsittää myös geneerisinä, miehestä tulee kielenkäytön referenssipiste ja ihmisyyden normi. Nainen muuntuu joko näkymättömäksi tai korostetusti sukupuolensa edustajaksi. Stereotyyppiset sukupuoliroolit heijastuvat kielenkäyttöön monilla elämän alueilla kuten oppikirjoissa ja sanakirjoissa sekä median, lain ja uskonnon kielissä.

Seksismi on sana, joka on tullut käyttöön naisliikkeen nousun myötä ja joka it- sessään on feministisen kielenuudistustyön tuloksia. Se kehitettiin kuvaamaan niitä mekanismeja, joiden naiset tunsivat rajoit- tavan toimintavapauttaan. Pauwelsin rapor- toimien tutkimusten mukaan eri kielten alueilla seksisminvastaisia uudistuksia kan- nattavatkin aina ensimmäisinä nuoret nai- set. Naiset ovat ottaneet vastuuta myös sii- tä, että ongelma ylipäättään havaitaan: kie- lenkäytön seksismi on tunnetusti alueita, jotka helposti luonnollistuvat huomaamat- tomiin. Tästä syystä monet feministit ovat

alkaneet »häiritä kieltä». He saattavat päät- täväisesti käyttää esimerkiksi geneerisissä yhteyksissä feminiinisiä muotoja (*man* → *frau*; geneerinen *she*) ja muutella kong- ruenssisääntöjä: *Mario e Paola sono arri- vate* (yleensä maskuliininen ohjaa suku- kongruenssia, ja kielten tendenssi on, että biologinen sukupuoli voittaa kieliopillisen). Naiset saattavat myös keksiä uusia sanoja, jotka paljastavat ympäröivän yhteisön sek- sistisyyttä, esim. *Linguistik* → *Maskulin- guistik*, *history* → *herstory*, *Herrlein* (vrt. *Fräulein*), *Schamlippen* → *Venuslippen*.

Naisen näkökulmasta katsottuna kielen- käytön seksismi onkin sen kaltaista, että jotkut tutkijat pitävät parempana puhua sek- sistimin sijaan naisia vihaavasta kielenkäy- töstä (*frauenfeindliche Sprache*). Tarkka ero tehdään sellaisten termien välille kuin suku- puolineutraali (*gender-neutral*) ja seksis- mistä vapaa (*non-sexist*) kielenkäyttö: »neutraalius» kun saattaa vain peittää suku- puolen olemassaolon ja lisätä naisen näky- mättömyyttä tietynkielisissä diskurssimaa- ilmoissa. Esimerkiksi hollantilaiset tutkijat ovat huomanneet, että sukupuolineutraalien ammattinimikkeiden käyttö työpaikkail- moituksissa pikemminkin esti kuin innosti naisia hakeutumaan tiettyihin ammatteihin.

Feministisistä kielenhuoltopyrkimyksistä voikin löytää kaksi tendenssiä: toisten mielestä pitäisi pyrkiä siihen, että sukupuol- litunnukset hävitettäisiin kielestä, toisten mielestä taas sukupuolimerkintöjä tulisi li- sätä ennestään. Esimerkiksi virkanimikkei- den uudennoksissa sukupuolineutraaliuteen pyritään englannin, tanskan ja norjan kielis- sä (esim. *ombudsmann* → *ombud*), kun taas sukupuolten näkyväksi tekemistä, eli käy- tännössä feminisaatiota, kannatetaan enem- män saksassa, italiassa ja espanjassa, jois- sa kongruenssi mutkistaa sukupuolen peit- tämistä. Feminisaatiota toteutetaan esimer- kiksi huolehtimalla, että geneerisissä kon- teksteissa molemmat sukupuolet mainitaan: ▷

jede(r) StudentIn muss seinen/ihren StudentInnenausweis vorzeigen tai *Eduardo de Filippo è stato uno de più grandi tra attori e attrici italiane*.

Feministinen kielenohjaus on tähän mennessä kohdistunutkin esimerkiksi pronomini viittauksiin ja erityisesti sanaston seksistisyyteen. Monissa kieliyhteisöissä feministinen kielenhuoltotyö on saavuttanut huomattavia tuloksia: kielenkäyttäjät ovat asiasta tietoisia ja pyrkivät kohti seksismistä vapaata ilmaisua, kuten Pauwels raportoi kirjan luvussa 7. Monissa maissa uudistustyö on edennyt myös lainsäädännön tasolle: esimerkiksi virkanimikkeiden ja työpaikkailmoitusten sukupuolivinoumia oiotaan nykyisin tasa-arvolakien perusteella. Työsarkaa riittää kuitenkin edelleen. Pauwels mainitsee erityisinä ongelmina muun muassa puhutun kielen, johon on hankala suositusten kautta vaikuttaa, ja sen, että tekstien rakennusaineisiin voi sisältyä niin monentasoista seksismiä — sitä paitsi etenkin median kielen seksismit tuntuvat usein jopa tarkoituksellisilta.

Suomen kielen osuus on Pauwelsin kirjassa jäänyt kahden pienen maininnan varaan (s. 38 ja 70). Eikö suomi siis kuulu naisviihaisiin kieliin, termin kummassakaan merkityksessä? Suomen kielen seksismeistä on raportoitu jo 1970-luvulta lähtien, ensimmäisenä Fred Karlsson (1974) ja viimeksi Mila Engelberg (1998). Väliin mahtuu paljon kielen sanastoon ja käyttöön, tekstien ja keskustelujen rakentamiseen, liittyvää seksimejä paljastavaa tutkimusta (esim. Laitinen [toim.] 1988; ks. myös bibliografiaa suomalaisesta kielen ja sukupuolen tutkimuksesta *Naistutkimus* 4/1993 s. 61–63).

Vaikka suomessa voidaan huokaista helpotuksesta siinä mielessä, että suvunmukainen kategoriointi ei jaa sanastoa eikä

yksikön kolmannen persoonan pronomini ole sukupuolistettu, osa kielemme sanoista käyttötavoista puhumattakaan ei kuitenkaan ole niin tasa-arvoista kuin voisi toivoa. Esimerkiksi kaunokirjallisuudessa *moottoripyöränsä puoleen kumartanut ihminen voi keskittyä vain lentonsa senhetkiseen sekuntiin*; — — *hän on irti jatkuvasta ajasta*; *hän on toisin sanoen hurmostilassa*; *siinä tilassa hän ei ole tietoinen iästään, ei vaimostaan, ei lapsistaan, ei huolistaan*.¹ Aikakauslehti taas valistaa *keksijöitä* muun muassa seuraavasti: *Älä puhu kavereille, älä edes vaimolle* (Pirkka-lehti 1996). Yksikön kolmannen persoonan pronominin tasa-arvoisuus ei siis välttämättä takaa muiden viittausten sukupuolineutraaliutta. Suomalaisen uutislehdistön sukupuolista tasa-arvoa on myös syytä epäillä; paljon on herättänyt keskustelua esimerkiksi nais- ja miespoliitikoista kirjoittamisen epäsymmetrisyys (ks. esim. Tainio 1997).

Kirjansa kuudennessa luvussa Anne Pauwels kertoo myös kokemuksistaan seksismistä vapaan kielen ohjeiden laatijana. Vuonna 1988 Pauwels sai Australian hallitukselta toimeksiannon kirjoittaa julkisten virkojen haltijoille tarkoitettua käsikirjan *Style manual for authors, editors and printers* neljänteen painokseen jakson *Non-sexist language*. Se käsitti teoksen 409 sivusta 16, ja samantyyppisiä ohjeistoja oli Australiassa jo aiemminkin tehty julkiseen käyttöön. Kuitenkin *Style manualin* ilmestymistä seuranneiden neljän viikon aikana mediassa julkaistiin yli tuhat kirjoitusta, jotka kaikki käsittelivät seksismijaksoa ja joiden yleissävy oli kielteinen. Pauwelsin nähtiin olevan henkilökohtaisesti vastuussa ohjeista, häntä lähestyttiin päivittäin julkisesti ja yksityisesti joskus kiittäen mutta myös törkeyksin ja uhkailuin. Kirjasta otettiin uusi painos vuonna 1994, ja tuolloin Pauwelsin

¹ Milan Kundera: *Kiireettömyys*. Suom. Kirsti Siraste. WSOY 1996.

kirjoittaman jakson nimi muutettiin luvuksi *Non-discriminatory language*. Tekstiä muunneltiin hieman lisäämällä mukaan esimerkkejä, joissa opastettiin seksismin välttämisen lisäksi myös viittauksissa rodulliseen ja etniseen syntyperään sekä vammaisuuteen. Style manualin viidenteen painokseen ei reagoitu julkisesti mitenkään.

Informatiivisen — vaikkakin jankkavan tyylinä vuoksi hieman uuvuttavan — kirjansa lopussa Anne Pauwels esittää toiveen, että teos innostaisi niitäkin kieliyhteisöjä, joissa seksismistä vapaan kielen ohjausta ei vielä ole harrastettu, ryhtymään toimeen. Loppuun sijoitettu liite ohjaa aloittelevia oppaan laatijoita läpi pahimpien karikoiden.

Suomalaisessakin kielenhuoltokeskustelussa seksismistä on puhuttu (Tiililä 1994), ja vaikka kielenhuollon mahdollisuudet aina ovat rajalliset, tuntuu paine kielen koodin ja kielenkäytön vapauttamiseen seksismistä tutkimuksen myötä kasvavan. Vai onko optimistinen asenteeni vain seurausta sosiaalisesta viitekehystäni, siitä,

että kuulun suhteellisen nuorten ja vieläpä feminististen naisten ryhmään? ■

LIISA TAINIO

Suomen kielen laitos, PL 3 (Fabianinkatu 33), 00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *liisa.tainio@helsinki.fi*

LÄHTEET

- ENGELBERG, MILA 1998: Sukupuolistuneet ammattinimikkeet. – *Virittäjä* 102 s. 74–92.
- KARLSSON, FRED 1974: Sukupuoliroolien kielellisistä heijastumista. – *Sananjalka* 16 s. 24–33.
- LAITINEN, LEA (toim.) 1988: *Isosuinen nainen*. Yliopistopaino, Helsinki.
- TAINIO, LIISA 1997: Aika sataprosenttisen varma Alho. – *Tiedotustutkimus* 4/1997 s. 54–61.
- TIILILÄ, ULLA 1994: Kielenhuolto ja kielellinen seksismi. – *Kielikello* 2/1994 s. 16–19.